

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

DINAMIKA RAZVOJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

0. Slovenski jezik gotovo ni posebnost v tem, da so njegova razvojna obdobja neenaka, tj. ena bolj, druga manj dinamična in bogata. Taka bolj dinamična obdobja slovenskega knjižnega jezika so npr. 16. stol., prelom 17. in 18. stol., druga polovica 18. stol., ko (osrednji) slovenski knjižni jezik doseže prag dokončne formiranosti, itd. Nasproti bolj dinamičnim obdobjem stojijo stagnacijska, npr. skoraj tri četrtine 17. stol., sredina 18. stol., zlasti kar se naravne rasti tiče tudi druga polovica 19. stol., v kateri se knjižni jezik oblikuje v svoji vseslovenskosti. – Seveda se je treba zavedati, da je tisto, kar uspeva, nazaduje, se razvija in različi, zelo raznovrstno. Oglejmo si to najprej na primeru jezika v 16. stoletju, nato pa zadnjega obdobja moderne dobe.

1. V 16. stol. opažamo vsesplošno dinamiko.

1.1. Knjižni jezik se krepko postavi na noge v svoji jezikovni zgradbi, od izrazne glasovno-pisne preko besedne do slovnično-skladenjske, pa tudi v besedilni raznoličnosti in družbeni funkcionalnosti ter središčnosti. V jezikovni strukturi je doslej najbolj raziskana pisna ravnina: tu vidimo strmo rast v potrditev jezikovne samobitnosti, ki se kaže z ene strani v Trubarjevi prilagoditvi, ne pa morda v mehaničnem prevzemu, nemške grafije, nato pa v hitenju k cilju, da bi večina soglasniških fonemov imela posebne grafemske ustreznike: Kreljeva ločitev zvenceh in nezvenceh sičnikov in šumevcev, *u* od *v*, v nadaljnjem razvoju pa nadaljevanje tega prizadevanja, ko se strogo ločita še *i* in *j*. Samoglasniški sistem še zdaleč ni dosegel tako uspelega odraza v pisavi, čeprav Krelj zaznamuje od posebnih samoglasnikov že polglasnik, z zaznamovanjem jata (*é*) pa je nakazana možnost za zaznamovanje visokih, tj. ozkih *e* in *o*, do česar pa pride šele v 18. stol. Tudi v morfonologiji vidimo napredovanje od ožjega in individualnega v smeri k splošnejšemu (na misli so nam Trubarjeve posebnosti v primeri z jezikom drugih protestantskih piscev). V besedju opažamo zlasti dilemo v uporabi dela prevzetega besedja: Kreljeva kritika germanizmov v Trubarjevi kranjski slovenščini, Hrenova prevzetih besed sploh. Krelj je tudi v morfonologiji uvedel (četudi ne dosledno) bolj slovanski (in s tem bolj obrobno- oz. prvotnoslovenski) vokalizem prvotnih *o*-jevskih končnic. Vsi protestanti pa so se, kljub boljšemu spoznanju, duhu slovenskega jezika izneverili v veliki meri skladenjsko, npr. z rabo določnega člana ob (golih) samostalniških zvezah, z neupoštevanjem dvojnične, tj. naglasne in nenaglasne oblike slovenskih osebnih zaimkov v rod, daj, in tož., vzporedno s tem z neupoštevanjem prav take razlike v imenovalniku (*faz - ti ... ≠ 0, 0 ...*; t. i. ničta, tj. implicirana raba), v nezadostni rabi povratnih zaimkov in podobno. Sem gredo še morfematski kalki, med njimi zlasti nepotrebno dodajanje prislovov glagolom, ki s prislovom izraženo podajajo že s predpono (ali z notranjo pomensko določenostjo), npr. *gori vstali (doli sestí)* ipd.

* Referat na zasedanju komisije za knjižne jezike pri mednarodnem slavističnem komiteju, Bratislava konec oktobra 1980 (izide sicer v zborniku tega zasedanja).

1.2. Tudi funkcijskozvrstno vidimo velik razmah, saj protestanti v okviru verskega slovstva gojijo poleg molitve (tudi v pesemski obliki) pridige, polemike, veroizpovedne traktate, obredna besedila, esejistične uvode o veri in ljudstvu, ki mu namenjajo svoje knjige, organizaciji cerkve in podobno, pojavljajo pa se tudi zarodki novih vrst funkcijskih zvrsti: npr. strokovna jezikoslovna (tičoča se glasoslovja in pisave, besedja, celo stila in narečne razčlenjenosti), ne nazadnje cerkvenoupravna. Bogatijo jo neprotestantski pravni in upravninski spisi, med njimi zlasti nove gorske knjige.

1.3. Posebno važno pa je, da je knjižni jezik z besedili v njem predmet široke pozornosti in naklonjenosti deželnih stanov in imovitejših ljudi (kot so meščani), da mu besedila ustvarja sorazmerno pisan krog tvorcev (glavni so Trubar, Dalmatin, Krelj-Juričič, Bohorič); in v primeri tako s predknjižnim izročilom kot z naslednjim obdobjem je še ta razlika, da za tisk teh knjig ni nobene prave usodne ovire (razen čisto na začetku utrjeni predsodek, da se slovenski jezik ne da pisati), in je tiskana knjiga torej sorazmerno lahko dostopna širšemu krogu ljudi, s tem pa se zelo poveča tudi njena družbena učinkovitost.

1.4. Potem je tu prisotnost konkurentnih, tekmiških prizadevanj, oz. spodbuda, ki izhaja iz vnetosti začetnikov česa novega v okviru starega, stoletja neogroženega, čeprav v veliki meri (ali usodno) inertnega. Zar reformatorstva, misijonarska požrtvovalnost itd. so prav tako na protestantski strani in – ne pozabimo – ideologija, ki božjo besedo veleva uživati tudi individualno, ne le preko posredništva ali ob njem, postavljajoč v ospredje misel sv. Pavla, da naj vsak jezik časti boga. To tekmištvo z nečim, kar je že uveljavljeno (velja tudi za Kreljeva prizadevanja za reformo Trubarjevega jezikovnega sistema), je deloma prisotno tudi pri Hrenu in je spet blagodejno učinkovalo, odsotnost tekmištva pa se je nato odrazila verjetno tudi v manjši prizadevnosti poreformacijsko-protireformacijskega časa.

Ideološke spodbude za uspevanje slovenskega knjižnega jezika so še večkrat prisotne: omenimo rimski cerkveni zbor iz l. 1725, ki okrepi ljudsko cerkveno petje; potem miselnost bratovščin in njihovo delovanje med preprostim ljudstvom; nekako nepričakovana, verjetno zgledovalna individualna podjetnost in pobudnost Pohlina (da je namreč treba branje spet med ljudi spraviti, kot je njegovo prizadevanje ocenil Vodnik); versko diferencialna miselnost pri Prekmurcih, ki od začetka 18. stol. sistematično gradijo svoj pokrajinski knjižni jezik (ki se ga oprimejo nato tudi katoliki); misijonarska miselnost pri Gutsmanu konec 18. stol., s čimer se začenja v večji meri uveljavljati koroška veja slov. knjižnega jezika; v zadnji četrtini 18. stol. pa na Kranjskem zlasti janzenistična miselnost.

Posebna pobuda za razvoj slovenskega knjižnega jezika v prvi polovici 19. stol. so bile ideje J. Kopitarja, velikega dediča slovenskega razsvetljskega Zoisovega kroga, ki prvič kritično zaobjame celoten knjižni jezik v časovni in skoraj vsej pokrajinski razsežnosti; od zunaj pa so vdirale misli, ki so se nato najjasneje izkristalizirale v ilirizmu. Tu bi bilo treba imenovati še napačne ideologije, kot je v drugi polovici 19. stol. levstikovanje (popravljanje živega jezika na podlagi stare cerkvene slovanščine kot t. i. staroslovenščine), želja po približevanju slovenščine večjim slovanskim sestram (zlasti srbohrvaščini ali ruščini), kar vse vnaša v slovenski knjižni jezik t. i. motečo dinamiko, s tem pa protiakcije, kakršna je velika Škrabčeva iz zadnje četrtine 19. stol., trajajoča vse do prve svetovne vojne in nato v breznikovski obliki do današnjega časa.

Tako se dinamika spreminja iz obdobja v obdobje, vsakokrat s svojimi značilnostmi. V tem okviru je ni mogoče zajeti niti toliko, kot smo protestantsko, zanimivo pa se bo ustaviti ob zadnji fazi zadnjega obdobja slovenskega knjižnega jezika, tj. v letih od 1945 sem.

2. Od družbenih dogodkov je – kot v vsej prosovjetski vzhodni Evropi – značilna zamena kapitalističnega sistema s socialističnim tako rekoč čez noč. Ta zamena sistema (ki se je

pri nas uveljavljala predhodno na osvobojenem ozemlju v vojni 1941 do 1945, prej pa se nakazovala v ustrezni, dovolj neobsežni, v precejšnji meri tudi ilegalni literaturi) je prinesla slovenskemu jeziku veliko novega.

2.1. Knjižni jezik takoj po vojni ostaja v glavnem kot predpis nespremenjen in vsem razen glede besedja; tako rekoč restavriran je (mislimo na njegov propad pod okupacijo v Italiji od 20-ih let, na Štajerskem in Gorenjskem ter v Prekmurju od 1941). V nasprotju s predpisom pa so besedila, zlasti publicistične, aktivistične in upravne vrste, zaradi v knjižnem jeziku ne dovolj šolanega tvorca teh besedil (v t. i. srednji stan so se dvignili ljudje, ki se zanj niso šolali, šolani pa so bili precej odrinjeni ali izrinjeni) dostikrat v nasprotju s predpisom. Zlasti poslednja so tudi stilistično dostikrat zelo neboljena. Moramo pa hkrati dostaviti, da v tem času javno govori in piše tako rekoč vse, kar na svoj način pospešuje rabo nenaradne socialne zvrsti jezika. Dodatna oteževalna okoliščina za Slovence, ki so bili pod strožjo tujo okupacijo (Primorska, Štajerska, del Gorenjske, Prekmurje), je, da v slovenskem knjižnem jeziku šolsko sploh niso bili izobraževani, vadeni in utrjevani, zato so bile pri njih ubesedovalne težave še toliko večje, saj jim je besedo deloma uravnava tuji miselni tok, kot bi rekel Kopitar. Isto lahko rečemo za tiste, ki so se gibali predvsem v območju rabe srbohrvaškega jezika (vojska, zvezna administracija . . .). Hkrati pa je ta nespopolnjenost v knjižnem jeziku le-temu dovajala novih sokov resnično govorene slovenščine in tako opozarjala na mestoma neupravičeno oddaljenost knjižne norme od vsakdanje občevalne. Seveda je hkrati res, da je pomnožila tudi število mrtvih ali na pol mrtvih ter eksotičnih prvin, s katerimi je jezikovni neizobraženec skušal zakriti svoj dejanski knjižnojezikovni primanjkljaj.

2.2. V tisti dobi se je za vse knjižno pišoče (in ne le za te) in v knjižnem jeziku občujoče uveljavilo nekako besedno (in besednozvezno) prekrščevalstvo (v partizanskih enotah in politični literaturi se je to začelo seveda že l. 1941 in je v štirih letih dozorelo do tistega, kar je spomladi 1945 izbruhnilo v vseslovenski okvir znotraj Jugoslavije). Preimenovanih je bilo veliko stvari v upravi, politiki, imenstvu, besedju, tičočem se verskih zadev ipd. Tako se je npr. čuvar političnega, prometnega in nravstvenega reda preimenoval iz *orožnika* ali *policaja* v *miličnika* (podobno je v vojski, kjer *narednik* postane *vodnik*, *poročnik* *zastavnik*, *kaplar* *desetar* – medtem ko višji čini ostajajo: tako že *kapetan* ne postane *stotnik*, da ne govorimo o *generalih* ali *polkovnikih*); najmanjša upravna enota ni več *občina*, ampak postane najprej *krajevni ljudski odbor* (nato *komuna* – sicer v večji zemljepisni razsežnosti – nato spet *občina*), nadobčinska enota ni več *srez*, ampak *okraj* (še večja *okrožje*), vodja najmanjše skupnosti ni več *župan*, ampak *predsednik krajevnega ljudskega odbora*; podobno prva šola ni več *ljudska* ali *osnovna*, ampak počasi preraste v *osemletko*, s tem v zvezi pa se ukine *nižja gimnazija*, že prej *meščanska šola*, *obratna* postane za nekaj časa *poklicna* itd., *klasična gimnazija* kot elitniška v Sloveniji izgine ipd. Osvraženi izraz *banovina* se zamenja z *republika* ali *pokrajina* (s tem, da so v republikah zbrani posamezni slovanski narodi z etničnim ozemljem v Jugoslaviji, v pokrajinah pa narodnostne manjšine z glavnim narodnim telesom v drugih državah, na primer v Albaniji in na Madžarskem), država *Jugoslavija* postane najprej *Demokratska federativna republika Jugoslavija*, nato *Socialistična federativna republika Jugoslavija*.

2.3. Naslednja značilnost je forsiranje t. i. mednarodnih tekmič domačim ali že udomačenim besedam za pojave družbenega in gospodarskega, deloma tudi ideološkega sveta. Tako se *gospodarski* spodriva z *ekonomski*, *družbeni* s *socialni* (tudi na račun nejasnosti, saj *socialni* pomeni tudi materialno, dohodkovno stran), zelo pogosta zveza je *socialno-ekonomski* ali *socialnopolitični*, za *komunistično stranko* se uveljavi posebno ime – *partija*. Zanimiva in pogosto rabljena beseda je *miting*, v vojaških enotah *komisar*, v organizacijah in upravi *referent* in v vsem siju se uveljavi *direktor* (*ravnatelj* je komaj še kdo). Na kratko povedano: pojavi se vsa frazeologija sovjetskega socialističnega sistema, včasih le malo prilagojena strukturi slovenskega jezika: tako so ustanove za dojenčka *jasli*, prostovoljno

brezplačno delo se imenuje *udarniško*, količkej imovitejši kmetje postanejo *kulaki*, šolarji določene dobe postanejo *pionirji*, manjši menda *cicibani*, večji *mladinci*; namesto *gospa* in *gospod* ali *gospodična* se začneta rabiti *tovariš* in *tovarišica* (*gospodičen* sploh ni mogoče več poimenovati); odrinjeni stari izrazi pa živijo dalje v neoficialnih položajih, naravnost obilnostno in trgovini in gostinstvu in sploh v svetu uslug, medtem ko *tovariš* v končni liniji postane ime za družbeno zavednega človeka (prim. *gospod tovariš*), v šoli pa zamenja učitelja.

2.4. Zanimiva značilnost so večbesedna poimenovanja, ki pa se dajo v besedilu slabo rabiti, saj zamegljujejo skladenjsko preglednost povedi. Zato ta imena poskušajo biti udarnejša (s tem pa hkrati tudi skrivnostnejša in navadnemu uporabniku odtujena), tako da se pretvarjajo v kratična (akronimna). Ker so njihove sestavine poleg tega večinoma, kot rečeno, t. i. internacionalnega tipa, v končni liniji dobimo poimenovanja in zveze poimenovanj naslednjega tipa: *CK KPJ*, *DFRJ (SFRJ)*, *SKOJ*, *AVNOJ*, *OF*, *AFŽ*, *KNOJ*, *OZNA*, v zadnjem času tudi *RK SZDL SRS* ipd. To prinaša s sabo izgovarjalne in oblikoslovne probleme, ob katerih se lomijo jezikoslovna kopja in v jezik vnaša nepotrebna neenotnost. Spoznali smo se tudi z drugačnimi akronimi, npr. *stenčas*, *Nama*, *Tomos*, napravljenimi verjetno po vzorcu *revkom*, *agitprop*, in z zloženkami kot *mesoizdelki*, *politkomisar*, *elektrogospodarstvo*. Pri teh akronimih je značilno, da je slovenščina kar dostikrat zapostavljena: *O* v *SKOJ* namreč zastopa sh. *omladina*, ne slovensko *mladina*, *V* v *AVNOJ* enako *vijeće* nam. slovenskega *svet* (ki so ga takoj po vojni skušali uvesti, pa je bil potem verjetno dekretalno odpravljen). Podoben pojav imamo še sedaj v *AMSJ*, kjer stoji *S* za sh. *savez*, medtem ko je naša *zveza* zapostavljena, prezrta. Lepo podomačeno pa je *JLA* namesto sh. *JNA*. Slovenščina se zapostavlja tudi črkovalno (*KPJ* so dostikrat črkovali s *ka-pe-jot* nam. s *ka-pe-je*); podobne stvari imamo tudi iz angleščine, kjer se *BBC* črkuje *bi-bi-si* namesto *be-be-ce*, kakor delajo po svojem jeziku Francozi. Vsaj pri novih takih tvorbah naj bi se dosledno upoštevalo slovensko črkovalno načelo.

2.5. Marsikaj je začelo poganjati novega zaradi izogibanja poimenovanjem (in seveda z njimi zaznamovani predmetnosti) iz starega družbenega sistema in starodavnega izročila, deloma zaradi neljubih izkušenj iz druge svetovne vojne. Tako so bila zamenjana nekatera imena krajev, poimenovana nemško, npr. *Rajhenburg*, *Marenberg*, ali imena svetniškega izvora, *Št. Peter*, *Sv. Benedikt* (s tem v zvezi so imena kot *god*, *božič*, *velika noč*): nemška imena se zamenjajo z domačimi (*Brestanica*, *Muta*), prilastek *sv.* in podobno se ali opusti (Benedikt, Lenart) ali se zamenja celo ime *Št. Peter* → *Pivka*, *Št. Peter pod Svetimi gorami* → *Bistrica ob Sotli*), za občna imena se iščejo različni izhodi (*god* → *praznik*, *božič* → *novo leto*, *velika noč* → *pomladanske počitnice* ali *dopust* ipd.). Grdo besedo *stavka* zamenja, ko gre za naše razmere, *ustavitev dela* (ali *prekinitev*), *podražitev* postane *nova cena* ali *izravnavna s svetovnimi cenami*, *devalvacija* → *revalvacija* ipd., kar bi zaslužilo posebno razpravo (v kateri ne bi manjkalo zamen kot *izposojevalec* (*avtomobilov*) za *tat*). O določenih stvareh se pred ljudmi drugega svetovnega nazora ne govori z neposrednimi poimenovanji za stvari, ki so ideološko tabuirane, ampak se uporabljajo nedoločnostni izrazi, razumljivi šele konsituacijsko (npr. *Naša mami je nekam šla, a se kmalu vne* – mišljena je lahko *maša*, ne le *WC* ipd.). Tudi umetnostna besedila s takim izrazjem niso zaželeni in se primerno čistijo ali sploh ne uporabljajo za določene, npr. pedagoške namene. Zanimivi so nekateri stalni prilastki za pozitivnost, medtem ko pri drugih istovrstnih izrazih niso potrebni, češ da se razumejo sami po sebi: *delovna inteligenca* proti *delavec* (tudi *poštena inteligenca*).

2.6. Na ta način se sicer bogati stilistika slovenskega jezika, dostikrat pa se udarnost, neposrednost besedila manjša, izgublja. Tudi cela besedila postajajo kot knjige s sedmimi pečati: besede, besede, besede (nemalokrat zaradi tega, ker se stvari poimenujejo prej, kakor so, šele nato se jim išče predmetna vsebina in potrjuje življenjska oblika). Tako se izrazna stran jezika trga od pomenoslovne: človek bere in posluša, vidi in sliši pa ali nič

ali pa le meglo, ali pa tisto, kar se je v njegovo zavest prikradlo po načelu nasprotnosti iz preostalega dela sporočevalne verige. Tako ob takem besedilu poslušalci pobegnejo njegovemu tvorcu ali z dušo in telesom ali pa le s prvo. Zadnje časa se to govorjenje mimo ali v prazno opaža tudi s strani politikov kot nezaželeno in poprave potrebno in so v tem okviru bile tudi v SZDL podvzete določene stvari, seveda le v obliki neobveznega, tj. brezposledičnega, priporočila, potrebna pa bi bila zakonska zaščita naslovnika.

3. Drugi vir za dinamiko v jeziku je prinesel naš nadaljnji, samoupravni in nevezani, politični razvoj, zlasti prvi. Tu je preimenovano praktično vse, zlasti v zadnjem času, ko ni več podjetij v klasičnem smislu in ne obratov, ampak imamo *sozde* in *tozde* (skupna/temeljna organizacija združenega dela), nimamo več privatnikov in ne delavcev (zadnji so *združevalci dela*), na fakultetah ni več *oddelkov*, ampak so *PZE* (pedagoško-znanstvene (delovne) enote) itd. itd. (nova poimenovanja tega, kar se normalno v svetu imenuje *minister*, in vse, kar spada k njemu). Povedano z drugimi besedami: poimenujemo vse ali čim več pomenskih sestavin besed pojmov, namesto da bi že obstoječim besedam enostavno pripisovali te pomenske sestavine (gotovo bi se to dalo v večini primerov). Tako bi *neposredni (fizični) proizvajalec* lahko bil še *zmeraj delavec, uradnik uradnik, izobraženec izobraženec, privatnik privatnik* itd., seveda vsakokrat z na novo določeno vsebino (prehitro menjavanje vsemu temu daje značilnosti slengovstva). Tako kot je *cesta cesta*, čeprav ni več makadamska, ampak asfaltirana, *potok* ostane potok, čeprav je (bi bil) reguliran, in *šolar* je pač tisti, ki hodi v šolo. Tu bi se res lahko kaj naučili od preteklosti.

4. Tretji vir, ki prinaša dinamičnost v naš jezik zadnje dobe, je civilizacijska tehnična, zabavna in športna eksplozija.

4.1. Ker vse to v bistvu prihaja z Zahoda, Zahod pa je angleško govoreča Amerika in Anglija, se problem kaže kot enkratni pritisk strukture oz. prvin angleškega jezika na naš jezikovni sistem. Večinoma se to čuti – v glavnem tudi po krivdi naše nezadostne teorije oz. odločanja za napačne, manj ustrezne teorije – v pisavi in izgovoru prevzetega zahodnega besedja, deloma tudi v besedotvorju in oblikoslovju. Tu pretežno ne gre za dvojnice, tekmice že obstoječim domačim izrazom, ampak za poimenovanje novega (npr. v zabavi, popevkarstvu še posebej, v imenih tehničnih izdelkov in surovin itd.). Po tem vzorcu se nato začnejo delati tudi domača poimenovanja. Za primer vzemimo imena podjetij, kot so *IMPEX* (*import, eksport*), v resnici večje žagarsko podjetje, *Dinos* (podjetje za odpadne materiale), *Filbo* (manjše podjetje za izdelavo industrijskih prezračevalnih naprav – Filtri iz Bohinja), *Viator*, *Certus* in *Creina* (prevozniška podjetja). Lepa domača imena podjetij so *Krka*, *Lek*, *Javor*, *Slovenijales*, *Gorenje*, ki niso nič manj (če ne bolj) uspešna od t. i. mednarodnih. Posebno kozmetični izdelki se zadnji čas poimenujejo kar angleško.

4.2. Kot sem pokazal že drugje, je tu še dogajanje zaradi vsemogočne prisotnosti srbohrvaškega jezika v sporočanju na slovenskem etničnem ozemlju (v Italiji ima podobno vlogo, le da še potencirano, italijanščina, v Avstriji nemščina in v Porabju na Madžarskem madžarščina, v izseljenstvu, tudi t. i. zdomskega tipa, so še drugi jeziki, zlasti angleščina, nemščina in španščina). Povsod tu gre še za razmerje t. i. m-jezika (*m* = mali, manjši, manj prestižen, manj uporabljan itd.) nasproti v-jeziku (*v* = velik, večji, z več pomena in razširjenosti itd.). V-jezik vdira v m-jezik preko svojih nosilcev, naseljenih med prebivalci m-jezika, s težo državne središčnosti, nenehnega romanja pripadnikov m-jezikov v upravnih in druga taka telesa v-jezikov, s prevajanjem iz njih, preko radia, televizije, literarnega šunda, ki ga je v v-jezikih več in cenejšega itd. Tako vdira s posameznimi besedami in frazeološkimi enotami ter skladijskimi vzorci v m-jezik, pogosto podprt z dvojezičnostjo slovensko govorečega, s pomanjkanjem specialnih priročnikov za posamezna strokovna področja ipd. V zvezi s tem se obdobjo sprožajo protiakcije za ohranitev vsaj najbolj ogroženih individualnih značilnosti m-jezikov, preliva se tudi politično črnilo in dviga politična kri. Pri Slovencih bi tako lahko omenili boj za slovenska poročila na radiu

in pozneje na televiziji (ki je posebno primerno sredstvo za razširjanje oz. nerazširjanje oz. omejevanje vpliva enega jezika na drugega), boj za slovensko podnaslavljanje filmov, za slovensko poslovanje na Slovenskem, za rabo slovenščine v jezikovnem stiku z drugojezičnimi ipd., za slovensko plakatiranje v Sloveniji, za slovenska uporabnostna navodila izdelkov tovarn, ipd. itn. itn.

4.3. Z besedjem prihaja tudi ustrezná glasovna in črkovna podoba prevzetih besed in njim enakih doma napravljenih (npr. *Yulon*), deloma pa se čuti tudi vpliv v besedotvorju (zloženke z imenovalniško prvo sestavino, tip *vikend hiša*), kar do neke mere odpravlja pomanjkljivost slovenske jezikovne strukture pri tvorbi takih enobesednih poimenovanj. Včasih so sredstva te vrste samo eksotična, npr. *anti-* v pomenu *proti-*, *a-* nam. *ne-*, *super-* nam. *nad-* ipd. Pritisk tujih jezikov je zaznatel deloma tudi v oblikoslovju (pritisk ženskih poimenovanj t. i. ničte sklanjatve, nedaljšanje z *j* pri osnovah na končni *-r* (npr. *Horamšara*), nezanesljivost v številu (npr. *Novoje vremena so pisala*), sem in tja v spolu itd.

5. Četrti faktor dinamike slovenskega knjižnega jezika naše dobe je razvoj strok in znanosti, v manjši meri tudi zabavne in športne publicistike (kar pač ni značilnost samo slovenskega jezika). Kaj se tu dogaja v posameznih strokah, ni povsem pregledano in pregledno, mestoma komaj kaj, lahko pa o tem sklepamo po primeru jezikoslovja, zlasti slovenističnega, in sicer knjižnega jezika. V približno dvajsetih letih se je izvršil popoln preobrat ne le v temeljnih delih (slovnica, slovar, pravopis), ampak tudi v ustreznih srednjih in osnovonošolskih učbenikih.

5.1. Pri tem ni šlo (in še zmeraj ne gre) brez t. i. trzavic, spopadov, medsebojnega nerazina nedoumevanja, slepega zanikanja novega s strani konservativnežev, ki zlasti trdno sedijo v akademijskem in publicističnem popularizacijskem sedlu. Bitke večinoma začenja umikajoča se zastarelost in teoretična neosveženost, prekrita z zvenečimi in uglednimi oficialnimi naslovi in mesti, torej v imenu t. i. najvišje znanstvene avtoritete, kar pa je popolnoma nestvarno. Sem in tja pride do povezave teh uglednikov in zaslužnikov s politiki, kar toliko bolj otežuje boj za zdravo in pravo v znanosti in tej ustrezni publicistiki. Namesto argumentov se operira z avtoriteto. Rezultat je npr. stagnacija v oficialnih priručnikih za pravopis, medtem ko gre besedilna praksa, pisna in govorna, vendarle svojo modernejšo, v veliki meri nezakompleksano pot, in sicer kljub dovolj številnim samozvanim, teoretično nepodkovanim, s predsodki obremenjenim zaustavljavcem živega toka modernega jezika in jezikoslovja.

Tako je za sodobno dinamiko/nedinamiko značilen razkorak med konservativno in oficialno predpisano normo in med v besedilih obstoječo. To vsekakor prinaša manj pozitivnih rezultatov v razvoj jezika, poleg tega da ga brez potrebe zavira, čeprav se tako v življenju potrjuje, kar je močnejšega. Razumljiva reakcija na hitre in obsežne spremembe v jeziku je konservatizem, ki se skuša ažurirati kot varstvo starih, ogroženih vrednot tudi tedaj, ko gre za odstranjevanje ovirajočega.

5.2. Te zadeve so v vsaki stroki različne; ponekod (npr. v tehniki ali kemiji) se kaže viden napredek v smeri k večji rabi slovenskih terminoloških dvojnic, drugod, npr. v medicini (bolje je morebiti v naravoslovju), se pravi nazori še niso izkristalizirali do te mere, da bi razvoj lahko pohvalili s stališča slovenske jezikovne samobitnosti, marsikje pa verjetno vlada pravo mrtvilo, kar je po Prešernu slabše od napačnega početja.

6. K dinamiki razvoja slovenskega knjižnega jezika po vojni po svoje prispevajo tudi neustrezne določitve v predpisu (kodifikaciji). Tipičen in zelo boleč tak primer je sedaj že skoraj 20 let star predpis pisave priponskega obrazila za vršilca dejanja, tj. *-vec nam. -lec*, kot je bilo od druge polovice 19. stol. sem; ali pa predpis, da naj bodo akronimi (vsaj v pisavi) nesklonljivi; ali ponovno oživila težnja k pisanju prevzetih besed nepodomačeno, ne pa tako, kot smo bili navajeni doslej; nadalje je tu odzemanje normodajalnosti

slovenskemu knjižnemu jeziku v korist pristojnosti dajajočega jezika; ali težnja, da bi spravili ob odločujočo besedo v zadevah predpisovanja jezikovnega strokovnjaka, kar se dosega deloma s tem, da mu ne dajejo braniti strokovnih mnenj, ga preglasuje z glasovi uporabnikov (tako bi lahko tudi bolniki preglasovali zdravnika, če se ne bi bali očitnih negativnih posledic).

7. To je nekaj pogledov na dinamiko v razvoju slovenskega knjižnega jezika. Vse je treba dograditi z nadaljnjimi raziskavami, ki bi zajele celotni v poštev prihajajoči korpus. Med tem bi zaslužili posebno pozornost vpliv jezika radia in televizije, ki sta po eni strani (kot film in v manjši meri drama) izsilila neknjižni, zlasti nezborni jezik, posebno pokrajinske pogovorne jezike, in s tem dala tudi novo tematiko jezikoslovnim razpravam, od koder se potem spet vpliva na zvrsti (v glavnem je to še v začetkih), po drugi strani pa s svojo nediscipliniranostjo in individualno tvornostjo, temelječo na okusu posameznika, dostikrat vzgojenega v neslovenskem jezikovnem okolju (zanimivo bi bilo pogledati, kaj so študirali naši napovedovalci in mnogi novinarji, ki jih oskrbujejo z besedili), povzročajo težave in nepotreben nered. Marsikaj novega prinaša tudi nagla urbanizacija, ki spravlja v medsebojni stik ljudi z zelo različnih narečnih področij, kar sili te ljudi k rabi nadnarečij ali zvrsti večjega družbenega prestiža. Ker so večja naselbinska središča hkrati tudi stičišče srbohrvaško govorečega elementa, ta pa prodira tudi preko kioskov za ceneno in malo vredno literaturo, se pojavlja močna slengo- in žargonotvorna udeležnost drugega jezika, od koder imajo potem ti izrazi kolikor toliko možnost priti v normalno socialno zvrstnost (prim. *gužva*).

8. Bujni razvoj in nestanovitnost jezika, odsotnost pravopisnega priročnika, ki bi nove stvari klasificiral in ovrednotil, porajajo včasih črnoglede misli o perspektivah slovenskega (knjižnega) jezika v prihodnosti, misel na utopitev v hrumečih naletih valov tujih velikih ali večjih jezikovnih oceanov. V takih trenutkih se zdi dragoceno vse, kar tak jezik lahko okrepi v njegovi odpornosti (jezikovni kotički, politična akcija za boljši jezik), četudi marsikaj od tega nima le pozitivnih predznakov. Posebno nevarno pa se zdi zapiranje oči pred nevarnostmi in s tem povezano pranje duš in možganov z lepo donečimi frazami, kot so odprtost v svet, nesebična gostoljubnost, internacionalnost, podcenjevanje nevarnosti (še nikoli se slovenskemu jeziku ni godilo bolje), hvaležnost za bratsko pomoč drugega jezika (zmeraj enostransko) in kar je še podobnih krilatice. Zdi se, da imajo te negativne stvari eno pozitivno stran: da zbudijo organiziran odpor, osveščanje uspavanih in samozadovoljnih potrošnikov. Kakor kaže njegova zgodovina, je slovenski jezik take napade doslej zmeraj odbil in obvladal. Upajmo, da jih bo tudi tokrat, seveda ob zavestni pomoči njegovih nosilcev in raziskovalcev (v tem so nam lahko vzor znanstveniki in publicisti iz tridesetih let, glavni F. Ramovš, I. Prijatelj, J. Vidmar). Brez organiziranosti tudi tu ni uspeha. Močan zaveznik obrambnih prizadevanj slovenske jezikovne skupnosti je zavest, da bi z izgubo jezika šla velika, nenadomestljiva vrednota, videnje sveta, dokaz »nezgodovinske« tvornosti, dosežek 1000-letnega razvoja, kar vse je slovenski jezik. Zato včasih nezaupanje do vsake dinamike v jeziku. Tudi to je treba razumeti, deloma pa njene nosilce vzgojiti, da bodo znali ločiti in sprejeti tiste pojave dinamike, brez katerih bi jezik sčasoma postal nepomlajajoči se starec, zoreč smrti in smrti tudi vreden.

Kljub nekaterim grozečim nevarnostim v dinamiki razvoja sodobnega slovenskega knjižnega jezika se zdi, da imamo spet enkrat za seboj nevarne čeri in da gre naš jezik – potrjen in okrepljen – novi bogatitvi in novim preizkušnjam naproti.